

ІНОЗЕМНИЙ КАПІТАЛ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Тетяна СТУБАЙЛО

Розкрито причини входження іноземних інвесторів у вітчизняну банківську систему, переваги та недоліки діяльності банків з іноземним капіталом. Подано рекомендації щодо оптимізації допуску іноземного банківського капіталу в Україну.

The reasons of foreign investors entrance in the domestic banking system, advantages and disadvantages of banks' activity with a foreign capital are depicted. The recommendations concerning optimization of foreign bank capital admittance in Ukraine are given.

Процеси глобалізації світової економіки не обминули ні Україну, ні її фінансово-банківську систему, особливо з огляду на відкритість вітчизняної економіки. Інтеграція української економіки в світовий ринок не можлива без розвитку банківської сфери, зокрема, за рахунок вливання іноземного банківського капіталу.

Метою статті є визначення причин збільшення кількості банків з іноземним капіталом у вітчизняній банківській системі, з'ясування наслідків притоку іноземного капіталу для економіки України, базуючись на теоретичних здобутках вчених, спеціалістів, практичному досвіді, а також з урахуванням стану вітчизняної банківської системи.

Дослідженням конкурентоспроможності українських банків в умовах експансії іноземного капіталу займалися такі вчені, як Геєць В.В., Камаєв В.Д., Савченко І.П., Д'яконова І.І., Юргелевич С., Савельєв О., Ліневич Ю., Кубів С. та ін. Однак, поза належною увагою залишаються питання щодо визначення основних причин приходу іноземних банків на український ринок, та розробка рекомендацій щодо оптимізації допуску іноземного банківського капіталу у банківську систему України.

Серед причин збільшення частки банків з іноземним капіталом на ринку України слід

виділити такі. По-перше, іноземні банки вже не можуть розширювати свою діяльність на національних ринках, оскільки вони вже отримали максимально можливу частку ринку згідно антимонопольного законодавства [13, 41]. Так, в країнах Бенілюксу, Великобританії, Ірландії, Швеції банківський ринок вже висококонцентрований [5, 44]. По-друге, на діяльність банків значний тиск чинить розвиток різноманітних способів залучення коштів позичальниками поза банками, що змушує їх збільшувати обсяги операцій [13, 41]. По-третє, зростаючий попит на кредитні ресурси з боку населення України (уже сьогодні одним із пріоритетних напрямків діяльності українських банків є кредитування). По-четверте, Україна потенційно може стати плацдармом для виходу іноземних банків на ринки Росії та Казахстану.

У контексті висвітлення зазначеної проблематики, варто зауважити, що тривалий час на законодавчому рівні залишаються неврегульованими питання щодо доцільності відкриття національного фінансового ринку для філій іноземних банків. Проте, процес структурної трансформації банківської системи України за останні півтора роки набув такої швидкості, що сьогодні йдеться вже про потенційну загрозу нової реальності – існування банківської сис-

теми під переважним контролем іноземного капіталу. Українська банківська система однією з перших проходить процес прискорення інтеграції шляхом розширення присутності в ній іноземного капіталу. І чим швидше держава визначить і почне відстоювати національні інтереси в цьому процесі, тим більше корисними й менш негативними будуть його наслідки [9, 305]. Якщо приплив зарубіжного банківського капіталу належним чином регулюється та контролюється, структура банківської системи поліпшується, банки отримують більше стимулів для виходу на міжнародні фондові ринки, більш динамічно розвиваються місцеві фондові ринки, стає ефективнішим механізм грошово-кредитної політики.

Проблема регулювання ступеня відкритості внутрішнього банківського сектору для іноземних банків існує в будь-якій країні. Узагальнюючи світовий досвід, можна умовно поділити всі країни на три групи:

- перша складається з розвинутих країн, у фінансових системах яких майже немає іноземних банків (наприклад, у США, Німеччині, Швейцарії, Японії частка активів іноземних банків не перевищує 5–8%);
- до другої групи належать країни, де іноземна власність домінує, і можна говорити про повний іноземний контроль над місцевим банківським сектором (наприклад, Непал, Бахрейн, Йорданія, Ботсвана, Нова Зеландія);
- третя – репрезентує країни, до яких належить і Україна, де рівень присутності іноземних банків коливається від 15 до 80 % активів банківської системи [14].

В Україні усі банки, незалежно від походження їх капіталу, працюють в одному законодавчому полі, підлягають нагляду і контролю на загальних умовах. Прийнятий у 2000 році Закон України “Про банки і банківську діяльність” передбачає, що учасниками банків в Україні можуть бути і нерезиденти.

При цьому, відповідно до зазначеного Закону України банком з іноземним капіталом вважається той, у якому частка капіталу, що

належить хоча б одному нерезиденту, перевищує 10% [8]. Цей пункт Закону містить протиріччя – якщо власниками банку є декілька іноземних юридичних чи фізичних осіб, кожна з яких окремо володіє часткою, меншою 10%, то банк уже не вважається банком з іноземним капіталом. Крім того, банк, власниками якого є юридичні особи, зареєстровані іноземцями в Україні, вважається місцевим. Іноземний капітал теоретично може бути присутнім на банківському ринку у формі банку – юридичної особи (дочірнього банку), участі в статутному капіталі вітчизняних банків і у формі філій банків нерезидентів. Дві перші форми вже представлені на українському ринку банківських послуг. Питання доступу на ринок філій банків-нерезидентів знаходиться в стані дискусій. Розширення присутності іноземного капіталу на банківському ринку розглядається через призму практичних кроків країни в напрямку європейської інтеграції, вступу у СОТ [10].

З огляду на зазначені тенденції лише за останні три роки, з початку 2005 року частка іноземного капіталу збільшилася з 9,6% до 35% на початок 2008 року.

Станом на 01.01.2008 року в країні працювало 47 банків з іноземним капіталом (у тому числі 17 з 100%-ним іноземним капіталом), тоді як на початок 2005 року всього в Україні діяло 19 банків з іноземним капіталом (у тому числі 7 зі 100%-ним іноземним капіталом) [1,25]. Загалом у 2007 році було продано 15 українських банків. Найбільшими операціями торік можна вважати продаж двох банків групи “ТАС” шведському Swedbank за 735 млн. дол. США і банку “Форум” німецькому Commerzbank за 600 млн. дол. США. Вже в поточному році закрито операцію з продажу UniCredit Group “Укрсоцбанк” за 1,525 млрд. євро. Крім того, після тривалих чуток про продаж і заперечень з боку самого банку, групі Intesa Sanpaolo (яка мала наміри раніше купити “Укрсоцбанк”), за 750 млн. дол. США. було продано “Правекс-банк”. Остаточне оформлення всіх решти операцій і збільшення капіталу в уже проданих банках найближчим часом може збільшити частку іноземного капіталу до 50% [6]. Таким чином, іно-

Таблиця 1

Іноземна власність банків в Україні у 2005-2008 рр.

№ з/п	Назва показника	01.01. 2005 р.	01.01. 2006 р.	01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.
1.	Кількість діючих банків	160	165	170	175
2.	З них з іноземним капіталом	19	23	35	47
3.	У тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	7	9	13	17
4.	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	9,6	19,5	27,6	35,0

земний капітал займає дедалі помітніше місце в банківській системі України. Наведені дані підтверджують, що в Україні немає суттєвих законодавчих перепон для входження іноземного капіталу на вітчизняний ринок банківських послуг. Чинне законодавство дає можливість створювати в Україні банки з іноземним капіталом, але з обов'язковою вимогою: ці банки мають діяти у правовому полі України, на території якої вони отримують економічний зиск. На переконання українських банкірів, допуск філій іноземних банків на фінансовий ринок України має слугувати перш за все національним інтересам. І тут вони мають сенс, коли наголошують на необхідності недопущення послаблення фінансового суверенітету держави. Причина занепокоєння вітчизняних банкірів зумовлена тим, що філії не є самостійними юридичними особами, а лише структурними підрозділами іноземних банків, діяльність яких регулюється іноземним законодавством і, які абсолютно непідконтрольні Національному банку України [4].

На думку аналітиків, Україна йде по шляху країн Центральної та Східної Європи, де від 60 до 90% банківського капіталу сконцентровано в руках нерезидентів і місцеві експерти не завжди позитивно оцінюють вплив іноземного банківського капіталу на економіку країни. Крім того, з моменту вступу України до СОТ іноземні банківські групи одержать право відкривати в Україні свої філії, що значно збільшить як конкуренцію, так і ризики всієї фінансової системи. З огляду на високу продажну вартість українських банків нерезиденти, надають перевагу створенню фінансових установ "з нуля". Так, наприклад, діяли росій-

ські бізнес-групи, що зокрема створили банки "РНС" і "БМ-банк". Натомість експансія західних банків проходить в основному за рахунок придбання вже діючих українських фінансових установ. При цьому не всі українські банкіри готові допустити нерезидентів у свій бізнес повністю, а тому продають лише частину акцій іноземним інвесторам (раніше про подібні наміри заявляли "Родовід Банк", "Укргазбанк" і "Хрещатик"). Однак плани IPO у частини банків відкладені через нестабільність на міжнародних ринках капіталів, що не дасть можливість одержати справедливую ціну за акції [7].

Які ж мотиви входження іноземних банків на східно- та центральноєвропейські ринки? На початках діяли ринкові (захоплення нових ринків і отримання вищих прибутків) та регуляторні фактори. Ділова стратегія іноземних банків мала схожий характер у Чехії, Угорщині та Польщі. На ранній стадії входження їхня основна діяльність зводилася до обслуговування клієнтів з материнської країни (ознаки так званої захисної експансії). На той час ці цільові клієнти були більш платоспроможними, ніж великі внутрішні компанії. Тобто іноземний капітал підтримував передусім діяльність іноземного бізнесу, розширюючи тим самим його присутність на території країни і створюючи умови для експорту з неї прибутків.

Пізніше основним мотиваційним фактором стало одержання ринкових переваг. У країнах Східної та Центральної Європи обсяг банківських послуг є набагато нижчим, ніж у розвинених економіках. Однією з типових ознак відкриття ринків є "зняття вершків": потужні іноземні банки, продаючи технологічно складніші послуги, легше залучають клієнтів,

і несуть нижчі ризики, чим ускладнюють конкуренцію для решти банків. Наприкінці 1990-х спостерігалася переорієнтація іноземних банків на роздрібний ринок.

Як зазначалося вище, вагомим мотивом були й регуляторні пільги. На початку 1990-х років регуляторне середовище у країнах Східної та Центральної Європи було набагато сприятливішим для іноземних банків, ніж у материнських країнах, оскільки перші лише починали впроваджувати міжнародні стандарти регулювання. «Іноземці» також не відчували жорсткого нагляду: в ті часи увага була зосереджена на корпоративних банкрутствах та трансформаційній кризі, що більше впливали на внутрішні банки. Сприятливе регулювання і слабший нагляд поряд із ліберальним ліцензуванням і приватизаційною практикою, що була більш привабливою для іноземців, дали закордонним банкам надзвичайно потужний регуляторний стимул для активізації їхнього входження до регіону. Масштаби цього входження є значними навіть у міжнародному порівнянні.

Після розширення ЄС, регуляторні та наглядові переваги вже перестали існувати, проте з'явилися інші – стабільність і передбачуваність банківських ринків цих країн.

Ще одним мотивом, яким керуються іноземні банки в своїй експансії на східноєвропейські ринки, є прагнення розширити масштаби своєї діяльності і зберегти свою незалежність. Це стосується передусім середніх за розмірами західноєвропейських банків, котрим не вдається збільшити обсяг операцій в Західній Європі через конкуренцію та обмеженість вільних ресурсів. Втім, саме регіональна експансія робить середні західноєвропейські банки першочерговими об'єктами для поглинання з боку потужніших конкурентів, багато з яких хочуть бути присутніми на динамічно зростаючих ринках Центральної Європи. Наявність в австрійського Bank Austria Creditanstalt конкурентних позицій у цьому регіоні стала вирішальним аргументом на користь його поглинання німецькою групою HypoVereins Bank.

Зрештою, мотивом також може бути присутність заради самої присутності. Банки, що

претендують на статус глобальних гравців, схильні «відзначатися» в багатьох країнах світу з тим, аби мати перевагу в зонах реальної інтенсивності свого бізнесу.

Світовий досвід свідчить, що як правило плюси та мінуси вливання іноземного капіталу до внутрішніх банківських систем є збалансованими за умов продовження активної діяльності місцевих банків та збереження за ними значної частки банківської системи країни. І тут вирішального значення набуває поняття конкурентоспроможності місцевих банків – як можливості успішно боротися за місце на ринку, реалізуючи власні конкурентні переваги.

Зрозуміло, що сьогодні у прямій конкурентній боротьбі українські банки навряд чи можуть протистояти іноземним. Тоді чому ж іноземні банки дотепер не захопили банківський сектор України? Тим паче, що доступ іноземного капіталу на ринок банківських послуг України достатньо лібералізований, існуючі обмеження стосуються лише видів комерційної присутності іноземних банків, але для серйозного гравця – це не перешкода.

На нашу думку, можна виділити дві основні причини відносно повільного темпу зростання присутності іноземних банків в Україні:

- економічні ризики;
- політичні ризики.

Якщо говорити про економічні ризики, то тут має місце значне витіснення економіки України в тінь. Більшість розробок провідних іноземних банків спрямована на роботу з першокласним клієнтом. Тіньовий режим української економіки залишається головною конкурентною перевагою вітчизняних банків і головною перешкодою для іноземних.

Іншою перешкодою для роботи іноземних банків є дуже специфіка роботи української бюрократії та податкових органів.

Серед політичних ризиків варто виділити невизначеність із подальшим розвитком країни, відсутність чіткої стратегії стосовно розвитку банківської системи. Відтак, іноземні банкіри остерігалися вкладати гроші в країну, де раптом могли заборонити діяльність зарубіжних банків узагалі.

Така ситуація, мабуть, допомогла українській банківській системі на початковому етапі формування залишитись національною, але сьогодні становить небезпеку для функціонування всієї економіки в цілому. Саме тому необхідними стали заходи щодо підвищення ефективності діяльності українських банків та їх підготовки до серйозної конкурентної боротьби. Однак, розробляючи подібні заходи, важливо врахувати те, що для країни головною є не конкурентоспроможність вітчизняних банків, а конкурентоспроможність і стабільність банківської системи в цілому [11, 30].

Підсумовуючи вищезазначене, приходимо до таких висновків та узагальнень.

1. Загалом присутність банків з іноземним капіталом у банківській системі України відповідає інтересам розвитку національної фінансової системи, сприяє залученню іноземних інвестицій та розширенню ресурсної бази соціально-економічного розвитку [5].

2. Основним фактором привабливості національної банківської системи для іноземних банків є отримання більш високого прибутку за умови прийнятного ризику. Частка іноземного капіталу залежить від величини банківської чистої маржі, прибутковості банківського сектора, кредитоспроможності країни, економічної та політичної стабільності, торговельних зв'язків, економічних факторів (ВВП на душу населення, рівня інфляції, реальних процентних ставок).

3. У довгостроковій перспективі прихід іноземного банківського капіталу в Україну дасть можливість підвищити надійність банківської системи. Залучення капіталу і забезпечення доступу до міжнародних фінансових ринків дасть поштовх ефективним процесам управління, починаючи від кредитних процедур управління ризиками і витратами, і закінчуючи новим програмним забезпеченням. Для фізичних осіб ці банки запропонують нові послуги, перш за все, через нові кредитні продукти.

4. Водночас варто звернути увагу на досить серйозні фінансові й економічні ризики швидкого зростання частки іноземного банківського капіталу, пов'язані з можливою втратою суверенітету в сфері грошово-кредитної політики, можливим посиленням нестабільності,

несподіваними коливаннями ліквідності банків, спекулятивними змінами попиту та пропозиції на грошово-кредитному ринку, можливим відтоком фінансових ресурсів.

5. Допуск іноземного капіталу в банківський сектор можливий лише до того рівня, за якого зберігається національний контроль за банківською системою. Характерно, що подібні обмеження здійснюють більшість розвинених країн світу, а деякі зовсім заборонили приплив іноземного капіталу в банківський сектор. І це не вважається ігноруванням ринкових засад міжнародного співробітництва в економічній сфері чи порушенням вимог Світової організації торгівлі. Тому вирішення питання про форми і масштаби розширення присутності іноземного банківського капіталу на ринку банківських послуг повинне бути підпорядковане стратегічним цілям соціально-економічного розвитку та зміцнення грошово-кредитної системи України.

6. Загальні проблеми вже неодноразово аналізувалися українськими та іноземними фахівцями і визначаються як відсутність умов, передбачених "правилом трьох П": прозорості економічних (зокрема інвестиційних) і політичних рішень, простоти реєстрації та регулювання бізнес-діяльності і передбачуваності змін законодавства, нормативної бази та дій влади.

До проблем, що лежать у площині банківської системи відносять специфічні галузеві та низку супутніх, серед яких:

- *технічні* (згадувані вище обмеження, більшість яких уже скасована, існуюча заборона на фіксування та утримання коштів статутного фонду у вільно конвертованій валюті);
- *економічні* (надмірне оподаткування, жорстке валютне регулювання тощо);
- *управлінські* (спричинені дефіцитом висококваліфікованих кадрів, відмінністю між управлінськими стандартами і традиціями організації внутрішнього менеджменту);
- *стратегічні* (обумовлені загальноприйнятою стратегією приходу іноземних банків до країни, зазвичай услід за своїми клієнтами – транснаціональними компаніями, які обслуговуються і

в інших країнах, де звикли до високих стандартів банківських послуг).

Крім того, іноземні банки можуть мати додаткові проблеми, скажімо національного характеру, пов'язані і з особливостями політичних, економічних, етичних та інших традицій і відповідних взаємовідносин з Україною.

Таким чином, основні напрямки оптимізації допуску іноземного банківського капіталу мають знайти системне вирішення під час розробки та реалізації національної стратегії розвитку банківської системи. Заходи, що лежать, так би мовити, на поверхні, можна сформулювати у вигляді певних рекомендацій.

По-перше, збільшення частки іноземного банківського капіталу у банківській системі має відбуватися поступово – відповідно до створення сприятливих внутрішніх умов розвитку банківського сектора та підвищення конкурентоспроможності національного банківського капіталу. Допуск філій зарубіжних банків мусить здійснюватися не раніше, ніж через п'ять років після вступу до СОТ, з можливістю подальшого уточнення та диференціації цієї норми для окремих видів діяльності.

По-друге, не варто забувати про зміцнення та подальший розвиток сегмента банків з державним капіталом, які спеціалізуються на забезпеченні стратегічних соціальних, структурних та зовнішньоекономічних завдань економічного розвитку (Ощадбанк, Ексімбанк, Банк реконструкції та розвитку).

По-третє, слід запровадити нормативно-організаційну селекцію та моніторинг доступу іноземного банківського капіталу на основі національних пріоритетів розвитку; запровадити заборону на доступ банків з офшорних зон.

По-четверте, доцільно чітко внормувати продаж банків з національним капіталом зарубіжним власникам.

Реалізація таких заходів дасть змогу нейтралізувати або принаймні мінімізувати негативні наслідки збільшення частки іноземного капіталу в банківській системі України, а також сповна скористатися перевагами такої присутності для подальшої розбудови національної економіки, зміцнення грошово-кредитного ринку та загалом фінансової системи держави.

Література

1. Основні показники діяльності банків України на 1 січня 2008 року // Вісник НБУ. – №2 (144).
2. Д'яконова І. У ефективності банківської системи – економічне зростання України: Монографія. – Суми: ВТД "Університетська книга". – 2007. – 92 с.
3. Власний капітал банків на 01.07.2007 // http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Finance_b/2007/01.07.2007/kapital.pdf
4. Шумило С. Філії іноземних банків в Україні: бути чи не бути? – "Столичний Вісник", 2005 – 10-01 р // http://www.aub.com.ua/ua/media.html?_m=publications&_t=rec&id=5159/
5. Гець В. Іноземний капітал у банківській системі України // Дзеркало тижня/гроші. – № 26 (605) 8–14 липня 2006 // <http://www.dt.ua/2000/2040/53895/>
6. Мусієва С. Іноземні банки осідають в Україні. – Главред / Економіка. – Незалежне політичне агентство // <http://ua glavred.info/archive/2008/02/06/174742-6.html>. 06.02.08 // 17:47.
7. Іноземні банки осідають в Україні. FINANCE.UA // <http://ua.podii.com.ua/business/2008/02/07/143000.html>. 07.02.08 //
8. Закон про банки і банківську діяльність, № 2121-III, 07.12.2000 // <http://www.nau.kiev.ua/nau10/ukr/doc.php?code=2121-14>.
9. Камаев В. Экономическая теория. – М., "Валдос", 2000
10. Крищенко О. Зараз одним з актуальних питань розвитку вітчизняного фінансового ринку є рівень доступу на нього іноземного капіталу // <http://www.minek.crimea-portal.gov.ua/ukr/index.php?&v=1&tek=0&par=0&art=749&dt=20082>
11. Д'яконова І. Пошук стратегії розвитку банківської системи України в умовах глобалізації фінансових ринків // Вісник НБУ. – №2 (144).
12. Кириченко М. Процеси транснаціоналізації банківської діяльності та перспективи їх розвитку в Україні // Формування ринкових відносин в Україні (укр.). – 2005. – № 11. – С. 58-63.
13. Примєрова О.К. Особливості діяльності банків з іноземним капіталом// Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – 3. – С. 40 – 43.
14. Наумов. О. "Про внесення змін до Закону України "Про банки і банківську діяльність" // "Часопис ПАРЛАМЕНТ" №2.-2004.